

Forrás: Deutsche Grammophon

 Tölgyesi Gábor

Százhusz év muzsika, sárga etikettel

A népmesék hőseinek világraszóló lakodalma
három nap és három éjjel tart,
a Deutsche Grammophon 120 éves születésnapját
nyolc hónapig ünnepli két földrészen. Van is oka rá.

A világhírű lemezkiadó, a Deutsche Grammophon éppen egyidős a hanglemezyártással. Alapítója a hannoveri születésű, amerikai Emile Berliner, aki a Thomas Edison-féle fonográf továbbfejlesztőjeként a gramofon feltalálója volt. A gramofont 1887-ben szabadalmaztatta, gyors világsikere pedig nemes elégtételt szolgáltatott neki: 1876-ban – mindössze huszonöt éves korában szabadalmaztatott mikrofonjáról – az amerikai legfelsőbb bíróság ugyanis 1892-ben kimondta: az bizony Edison találmánya. Pedig Thomas Edison – mint számos esetben – most is „csak” továbbgondolta valaki találmányát (azt sem a saját fejével), ezúttal Berlinerét. Emile Berliner további leleménye volt a sellak lemez, amely a cink- és a keménygumilemezt váltotta föl a hangrögzítés terén. Az acetilcellulóz-polivinil-klorid – azaz a vinil, vagy vinyl – korongok megjelenéséig nem is volt versenytársa a hanglemezipiacon. A ma felületkezelő anyagként, élelmiszer- és gyógyszeripari adalékként ismert sellak a laktetű váladékából származó gyanta, a természetes polimerből olcsó és jó minőségű lemezek (voltak) készíthetők.

Emil Berliner startupja – amelyet testvérével, Joseffel alapított – 1898 decemberében kezdte meg működését a sellaklemezek jegyében az alsó-szászországi Hanza-városban, Hannoverben. (A londoni a Gramophone Companyt szintén ebben az évben alapította William Barry Owen és Trevor Williams társaként, e cégnek volt leányvállalata a Deutsche Grammophon.) A mozgófilmek első éveinek játszadozásaival szemben ők azonnal nagy sebességre kapcsolnak: 1902-ben már a világhírű olasz tenor, Enrico Caruso énekét rögzítették Milánóban. Caruso mellett olyan neves művészeket sikerült megnyernie a Deutsche Grammophonnak, mint például Francesco Tamagno, aki Verdi *Otello*jának ősbemutatóján énekelt a címszerepet 1887-ben, vagy Alessandro Moreschi, az utolsó kasztrált énekes. A hangfelvételeket a kezdeti időkben legtöbbször Németországon kívül rögzítették, a lemezeket viszont Hannoverben gyártották. E felvételeknek köszönhetően tett szert világhírnévre Fjodor Saljapin orosz basszista is – a Deutsche Grammophon már a kezdetektől a nagy nevekre, a legjobbakra összpontosított. Igaz, a repertoár többségében katonazenéből, zongorával kísért dalokból, prózai felvételekből állt. Utóbbiak főszereplői kabarettisták voltak – ma a lemezkiadó inkább Lev Tolsztoj lemezen rögzített felolvasásait népszerűsíti e korból.

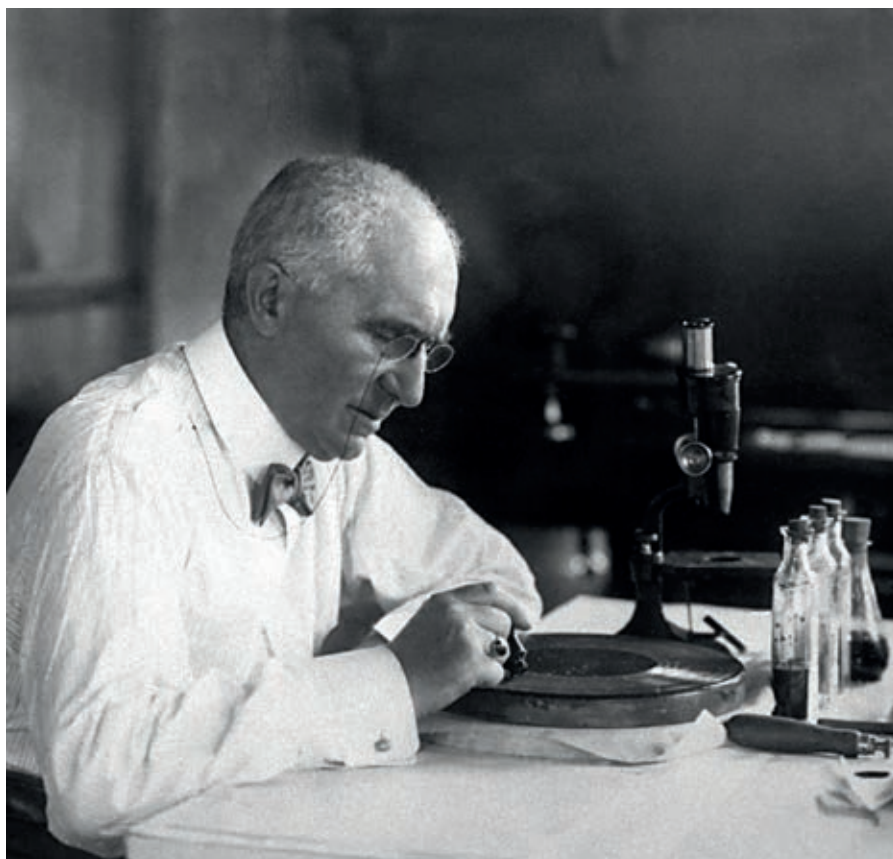
A hannoveri gyár 1907-ben már 200 lemeznyomó géppel sokszorosította a klasszikus zenei hangfelvételeket, ekkor jelentek meg az első kétoldalas lemezek is. Az első zenekari felvételt 1910-ben jelentették meg: Grieg *Zongoraversenyének* első tételét Wilhelm Backhaus játszotta. 1913-ban adták ki az első teljes zenekari mű felvételét: Ludwig van Beethoven *V. szimfóniáját* a Berliini Filharmonikusok adta elő Arthur Nikisch vezényletével. A felvétel négy lemezre fért rá, természetesen azok mindkét

oldalát felhasználva. Lemezenként 9 és fél márka volt az ára. Ekkor adtak ki először részleteket Wagner *Parsifal*jából is, a Berliini Filharmonikusokat Alfred Hertz vezényelte.

Az első világháború kitörése után a német kormány foglalta le a lemezgyárat, mondván: ellenséges angol tulajdonban van, s 1916-ban szakadt meg végleg a kapcsolat a londoni Gramophone Company-val – ami később EMI néven vált ismertté. A német kiadó Nagy-Britanniába és Franciaországba nem exportálhatta a lemezeit, a külföldön rögzített felvételeit nem forgalmazhatta Németországban, de nem is készíthetett felvételeket az „ellenség” művészeivel, így Carusóval, vagy az ausztrál szopránscillaggal, Nellie Melbával sem. Elvesztette a *His Master's Voice* védjegyét is (először 1924-ig), pedig a gazdája hangját gramofonon hallgató kutya, Nipper – Francis Barraud festményének kedves hőse – szintén Emile Berliner „találmánya”, a védjegy neki köszönhetően került fel a lemezekre.

Wilhelm Kempff, Heinrich Schlusnus, Bruno Walter, Wilhelm Furtwängler, Otto Klemperer, Richard Strauss, fókuszban Beethoven és Wagner: a távolinak tűnő 1920-as éveket máig emlegetett művészek neve fémjelzi. 1925-ben bevezették az elektroakusztikus felvételrendszert – amelynek lényege, hogy a hangrögzítő vágótűjét már nem maga a hang, hanem az annak megfelelő elektromos rezgések hozzák mozgásba –, ennek folyományaként már hosszabb műveket is rögzíteni tudtak 78-as fordulatszámú lemezekre. Így felvették Beethoven összes szimfóniáját, továbbá olyan nagyszabású alkotásokat, mint Bruckner *VII.* és Mahler *II. szimfóniája*. A zongoraművész-karmester Wilhelm Kempff 1928-ban vette föl Beethoven összes zongoraszonátáját, a lemez még 1970-ben is díjat kapott. Ebből az időből maradtak fent olyan felvételek is, amelyeken Richard Strauss a saját műveit vezényli. Mikor 1928-ban Joseph, majd egy évvel később Emile Berliner meghalt, a Deutsche Grammophon már évi tízmillió lemez gyártásánál tartott, és hatszáz alkalmazottat foglalkoztatott.

A folytatás kevésbé volt fényes. Először a nagy gazdasági világválság vetette vissza a lemezipart, majd Hitler hatalomra jutása jelentett további korlátozásokat a részvénytársaságból időközben kft.-vé vált – korábban a Polyphonnal egyesült – cégnek. 1937-ben a Deutsche Bank és a Telefunken is beszállt a lemezkiadóba, mely 1941-ben a Siemens & Halske tulajdonába került, ám a háború kitörése után jelentkező nyersanyagválságot ez sem ellensúlyozta. 1942-ben a Gestapo már nemcsak a zsidó művészek foglalkoztatását tiltotta meg a lemezkiadónak, hanem számos, pótolhatatlan felvételüket is megsemmisítette. (A Németországban nem forgalmazott lemezein zsidó szerzők és előadók műveit, illetve játékát is rögzítette a Deutsche Grammophon a Harmadik Birodalom árnyékában, igaz, számos neves előadó az 1930-as években már emigrált Németországból.)

Emilie Berliner. Forrás: Deutsche Grammophon

a minőség szinonimáját jelenti. Az ötvenes évek technikai szempontból legalább olyan izgalmasak voltak, mint a jelen: 1951-ben jelent meg a Deutsche Grammophon első 33-as fordulatszámú LP-je – ez volt Európa első bakelitlemeze –, 1959-ben pedig első sztereó nagylemeze. A hosszanjátszó lemez megjelenése tette lehetővé a hangfelvételek manipulálását – a hangmérnökök nem a CD megjelenésével törtek főszerepre.

Kevészer emlékeznek meg róla, pedig igencsak megérdemelné: 1952-től 1965-ig a Deutsche Grammophon élén a magyar származású holokauszt-túlélő, Elsa Schiller állt, Fodor Ernő és Dohnányi Jenő egykori tanítványa, aki mentora is volt a lemezkiadó művészeinek. Ő szerződtette le a céghez Fricsay Ferencet, aki korai, 1963-ban bekövetkezett haláláig a Deutsche Grammophonnál jelentette meg Mozart-, Beethoven- és Bartók-

A klasszikus zene valójában kevésbé foglalkoztatta a nácikat, mint ahogy az ma a köztudatban él, propaganda-célokra ugyanis nem igazán alkalmas. A háború történetének ismeretében mindenesetre kevésbé hangzik jól, ami ma minden karmester dicsőségére válna: a Deutsche Grammophon legnagyobb húzóneve, Herbert von Karajan többek között a Berliini Filharmonikusokkal, a berliini Staatskapellével, az amszterdami Concertgebouw és a torinói RAI zenekarral őrizte a zene fényét a második világháború alatt. (Az osztrák karmester harmincéves korában, 1938-ban rögzítette első felvételét a Deutsche Grammophonnál, *A varázsfuvola* nyitányát a berliini Staatskapellével játszotta.) A legkalandosabb lemez története viszont egy 1942-es *Máté-passió*: a Bruno Kittel, Walthar Ludwiggal és a Berliini Filharmonikusokkal rögzített felvételt tengeralattjáró vitte Japánba, hogy a Nippon Polydor tizenhétezer korongot kiadhasson belőle.

A háború után a Deutsche Grammophon kis manufaktúra-ként kezdte újra, miután 1946-ban újjáépítették hannoveri központját és gyárát. Hamarosan olyan művészekkel sikerült magára találnia, mint Fricsay Ferenc, Karl Böhm, Wilhelm Furtwängler és Eugen Jochum karmester, valamint Dietrich Fischer-Dieskau operaénekes-karmester. *Archiv Produktion* sorozatának megindításával nyitott a régi zene felé, *His Master's Voice* védjegyét pedig az Electrolának eladva bevezette a máig ismert sárga, tulipános koronával díszített címkéjét. A sárga etikett ma

felvételeit. Elsa Schiller csábította vissza az EMI-től Herbert von Karajant is, akinek a neve ma már szinte egyet jelent a kiadóval: több mint ötven évig készített felvételeket a Deutsche Grammophonnak – a katalógus 279 felvételt említ –, és jelentős beleszólása volt a kiadó repertoárjának alakításába. Csak Beethoven kilenc szimfóniáját négy változatban vette föl, s már az elsőt is sztereóban – ezt a felvételt előfizetői rendszerben lehetett megkapni. (A mindig tökéletességre törekvő karmester felvételeit egyébként két éve 330 CD-n jelentette meg a német kiadó a Deccával.) De Elsa Schiller érdeme, hogy a Deutsche Grammophonnál futhatott be Anda Géza és Vásáry Tamás zongoraművész is.

1960-ban Martha Argerich kizárólagos megállapodást kötött a kiadóval, ahogy hamarosan Claudio Abbado is. Dietrich Fischer-Dieskauval a vállalat kiadta Schubert összes dalát, 1970-ben pedig 76 vinylen jelentették meg Beethoven összes művét a komponista 200. születésnapja alkalmából – eljött a gyűjteményes kiadások ideje. Közben a tulajdonosok között megjelent a Philips, majd a PolyGram égisze alá került a kiadó. A Deutsche Grammophon 75. születésnapját egy 93 lemezes kiadással ünnepelte meg (*The Symphony*) 1973-ban, a művészeinek névsorában pedig egyre több klasszis jelent meg: Karl Böhm, Arturo Benedetti Michelangeli, Leonard Bernstein, Carlo Maria Giulini, Carlos Kleiber, Gidon Kremer, John Eliot Gardiner, Trevor Pinnock, Daniel Barenboim, Ozava Szeidzsi.

Végül, de nem utolsó sorban Karajan felfedezettje, az akkor 14 éves hegedűművész, Anne-Sophie Mutter első Mozart-lemezét jelentették meg 1978-ban.

Az 1980-as évek szintén a nagy nevek évei voltak: Giuseppe Sinopoli, James Levine, Martha Argerich, Maurizio Pollini, Krystian Zimerman, Ivo Pogorelich, Rudolf Serkin, Vladimir Horowitz éppúgy a Deutsche Grammophonnál jelentette meg felvételeit, mint a feltörekvő, fiatal énekesgeneráció, például Kathleen Battle, Anne Sofie von Otter, Bryn Terfel vagy Thomas Quasthoff. De Mischa Maisky csellista és Maria João Pires zongoraművész is a „Yellow Label”-t választotta. A nyolcvanas évek azonban a CD megjelenésének korszaka – aminek Karajan nagy apostola volt –, az új technológiának köszönhetően sok régebbi kiadás digitálisan átdolgozott változata került a lemezboltok polcaira.

A zenei videókazetták virágkora is ekkor köszöntött be. 1989-ben Karajan, 1990-ben Bernstein halt meg, és további veszteségeket jelentett, hogy a CD-vel lassan túltelítette vált a lemezipiac. Hiába jöttek újabb kiváló muzsikusok és remek felvételek, a csúcsról törvényszerűen lefelé vezet az út. A túlélés érdekében tett lépésként értékelhető, hogy a Deutsche Grammophon épp a 100. születésnapján, 1998-ban lett a Universal Music Group tulajdona. Annak ismeretében, hogy a Deutsche Grammophon ma a világ legnagyobb klasszikus zenei kiadójának számít, mondhatni, jó lépés volt.

A német kiadó a digitális korszak átalakulására is reagált, igaz, a 2014-ben az okostelefonokra kifejlesztett DG Discovery zenei letöltő alkalmazása nem volt hosszúéletű. Ám új elnöke, Clemens Trautmann vezetésével 2015-től folyamatosan javítani tudott a helyzeten: az Apple Music és az Amazon után olyan streaming-szolgáltatókkal is szerződött, mint például a klasszikus zenére szakosodott Idagio. Bár nem kapott különösebb publicitást, a Deutsche Grammophon felvételeit az egykor zenei kalózként feltűnt, ma már törvényes úton járó Napster is forgalmazza. A Deutsche Grammophon a felvételeinek 80 százalékát olyan adathordozókon jelenteti meg, mint a CD és az újra népszerű vinyl, igaz, a fogyasztói preferenciák az Egyesült Államokban egészen mások: ott a klasszikus zenei felvételek 55 százalékát digitális platformokon értékesítik.

Értékelik a hagyományt, nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy egy vállalat 120 éve fennáll – Trautmann ekképp indokolta a német sajtóban, miért a pekingi Tiltott Városban adták a Deutsche Grammophon első, nagyszabású születésnapi koncertjét múlt év októberében. A nyitány hangsúlya persze azon volt, hogy Kínában 200 millióan tanulnak komolyzenét, ebből csak ötvenmillióan készülnek zongoristának, nyomában járva Lang Langnak, a kiadó egyik népszerű, amerikai-kínai zongoraművészenek. (Igaz, Pekingben Daniil Trifonov lépett föl a gálán.)

A Berliini Filharmóniában novemberben ünnepeltek, majd egy nagy német autóipari cég támogatásával Szöulban, Tokióban, Taipeiben és Hamburgban is letették a sárga etikettet. (Április 9-én a hannoveri Kuppersaalban, május 1-jén Londonban lesz még születésnapi koncertje a cégnek. Hannoverben Andris Nelsons vezényli a Bécsi Filharmonikusokat, de számunkra talán érdekesebb, hogy Varga Tamás csellóművész is fellép a Beethoven-esten.)

A 120 éves jubileum alkalmából a kiadó 128 lemezt is megjelentetett. A 121 lemezes *Anniversary Edition*-ben a zenekari művek között található egy Fricsay-felvétel, melyen a magyar karmester Dvořákot, Smetanát és Lisztet vezényel. A korai felvételek között ott van Nikisch, Kleiber, Klemperer, Furtwängler, Richard Strauss és Bruno Walter,

Francis Barraud festménye, a *His Master's Voice* védjeggyel a Deutsche Grammophon alapja. Forrás: Deutsche Grammophon

vagy a francia zongoraművész, Monique Haas Bartók-felvétele, Ligetit pedig a bécsi modernnek között fedezhetünk fel. A hétlemezes *120 Legendary Tracks*-ben a magyar művészeket Fricsay Ferenc, Anda Géza és Földes Andor képviseli, de e lemezekre került fel Alessandro Moreschi mai fülnek meglehetősen idegen éneke, amit Enrico Caruso vagy Nellie Melba tud ellensúlyozni. A *The Golden Age of Shellac* című lemezen az 1920-as és 1930-as években Bécsben és Salzburgban ünnepelt Pataky Kálmán hallható: az egykor világhírű tenor Adolphe Adam operája, *A lonjumeau-i postakocsis* egyik áriáját mutatja be. De könnyűzenei érdekességet is rejt az album: Buday Dénes *Ein Blumenstrauss aus Nizza* című dalát Erna Sack előadásában.

A Google kulturális szolgáltatásával, a *Google Art Project*tal együttműködve a Deutsche Grammophon sellakprojektje éppúgy megtalálható a világhálón, mint a hangrögzítés története, a kiadó legendás művészei, Bernstein, Karajan élete, a legnagyobb zongoristák bemutatása, vagy a művészi lemezbortók galériája. Tizenhárom zenei történet, amelynek csak egy hátránya van: könnyen függővé tesz.